

Tekst: **Suzy Van Gansbeke** en **Tom Van den Bogaert** (Departement Landbouw en Visserij)

VARKENS HOUDEN ZONDER STAARTCOUPEREN?! DEEL 1

Dit voorjaar organiseerde de Europese Commissie drie werkbezoeken in het kader van staartcouperen bij varkens. De regelgeving voor het welzijn van varkens stelt immers: “Het couperen van staarten en het verkleinen van de hoektanden mogen niet als routinemaatregel worden uitgevoerd, maar alleen wanneer bepaalde kwetsuren van spenen bij zeugen of van oren en staarten bij andere varkens zijn geconstateerd. Voordat tot deze ingrepen wordt besloten, moeten maatregelen worden getroffen om staartbijten en andere gedragsstoornissen te voorkomen, de omgeving en de varkensdichtheid in aanmerking genomen. Hiertoe moeten ontoereikende omgevingsfactoren of beheerssystemen worden aangepast.” Doelstelling is uiteindelijk het staartcouperen in de EU zoveel mogelijk achterwege te laten.

Toch worden in de meeste lidstaten de meeste staarten nog steeds gecoupeerd. Reden hiervoor is dat staartbijten (wat men door couperen probeert te voorkomen) een zogenaamd multi-factorieel probleem is. Dat wil zeggen dat er verschillende risicofactoren een rol spelen en dat simpele, enkelvoudige maatregelen meestal niet zullen volstaan. Toch zijn er lidstaten en landen waar staartcouperen niet (meer) gebeurt zonder dat staartbijten als een groot probleem wordt beschouwd. In Zweden bijvoorbeeld heeft men sowieso nooit systematisch gecoupeerd. In Finland is men er relatief recent volledig mee gestopt en ook in Zwitserland is het geen praktijk. Om die reden nam de Europese Commissie groepen vertegenwoordigers van de andere lidstaten mee naar één van deze landen om daar de succesfactoren te determineren. In 2 publicaties wordt het Zweedse succesverhaal beschreven.

De Zweedse welzijnswetgeving

De Zweedse dierenwelzijnswetgeving wordt als een van de strengste in Europa ervaren. In het kader van het project EconWelfare werden een aantal landen geprofileerd op het vlak van gepercipieerd welzijnsniveau en de drijvende kracht daarachter. Zweden werd gekenmerkt door een zeer hoog gepercipieerd dierenwelzijn met als voornaamste drijvende kracht de wetgeving (in tegenstelling tot bijvoorbeeld marktwerking en private labels als motor). In het welzijnsontwikkelingstraject is Zweden het verst geëvolueerd. Specifiek voor varkens zijn onder andere volgende eisen strenger dan de Europese minimumnorm:

- Staartcouperen is niet toegelaten,
- Castratie is alleen toegelaten mits (lokale) verdoving én pijnbestrijding,
- Strooisel of gelijkaardig materiaal is verplicht,
- Kraamkooien mogen alleen in de eerste dagen na de worp gebruikt worden of indien nodig tijdens de verzorging/behandeling,
- Spenen mag nooit voor 4 weken,
- Voor de worp moet strooisel als nestmateriaal worden voorzien,
- Er moet koeling mogelijk zijn,
- Er zijn normen op het vlak van voederplaatsen (m/dier) en aantal dieren per drinkvoorziening,
- Er moet een ligruimte zijn die niet uit roosters bestaat,
- 75% van de ligruimte in een kraamhok is dicht,

- Er zijn maximaal 200 vleesvarkens per afdeling, tenzij all in-all out wordt toegepast (in dat geval maximaal 400),
- Er gelden hogere oppervlaktenormen (ca 50% hoger).

De Zweedse varkenssector

Zweden is een relatief kleine producent, goed voor ca 1% van de EU productie. Er zijn momenteel nog een 1000-tal bedrijven, met 110.000 zeugen en 2,5 miljoen slachtvarkens. 2% is biologisch. Er zijn een 10-tal slachthuizen, bijna uitsluitend in het zuiden van het land. Het aantal bedrijven is tussen 1995 en 2013 gedaald van meer dan 10.000 naar minder dan 2.000. Dergelijke daling heeft zich vrijwel overal in Europa voorgedaan maar minder typisch is de gelijktijdige daling van het aantal vleesvarkens (van 3,75 miljoen naar 2,5 miljoen). In de meeste andere landen is de daling van het aantal bedrijven gepaard gegaan met opschaling waardoor het aantal varkens vrij stabiel is gebleven.

Tijdens dezelfde periode is de consumptie licht gestegen. Het verschil tussen consumptie en productie (de productie =68% van de consumptie) wordt gecompenseerd door import. De export is relatief gering.

Het prijsverschil tussen Zweedse en Europese/Deense varkens is groot (tot 50 eurocent/kg). Reden hiervoor is het minder goede imago van buitenlands varkensvlees (veel hoger antibioticagebruik in combinatie met een lager welzijn). Zweedse slachthuizen willen daarom bij voorkeur Zweedse varkens en gaan dan ook langdurige contracten aan met de varkenshouders (bij investeringen bv. voor 5 jaar).

Wat betreft technische resultaten wordt de Zweedse productie gekenmerkt door goede levensgroei (groei tussen geboorte en slacht > 660 g/dag) en lage mortaliteit na spenen (3-4%). Voor spenen is de mortaliteit echter hoog (18%, exclusief doodgeboortes). Een groot deel van het voeder en het stro worden zelf geproduceerd. De arbeidsbehoefte per vleesvarken is relatief laag: ca 20 minuten per vleesvarken per jaar. De arbeidsbehoefte per zeug is eerder gemiddeld: ca 14 u per zeug per jaar. De arbeid is echter relatief duur. Bouwkosten zijn hoog. Het saldo is positief, maar het netto bedrijfsresultaat is nipt negatief (arbeid meegerekend). De totale kost is ongeveer 1,85 euro/kg vlees waarvan 0,40 euro gebouwenkosten/kg vlees, opbrengst is ca 1,80 euro/kg vlees. De gebruikte genetica is Duroc en Hampshire aan de berenkant en Nederlandse of Deense genetica, landras en Hampshire voor de zeugen.

De Zweedse aanpak om staartbijten te voorkomen

In Zweden heeft men nooit staarten gecoupeerd. Staartcouperen is dan ook nauwelijks een thema, behalve als het gaat om geïmporteerd varkensvlees. Een intacte staart wordt beschouwd als een kwaliteitskenmerk dat aantoont dat men het houden van varkens goed onder de knie heeft. Om staartbijten te beheersen/voorkomen is een combinatie van factoren noodzakelijk. De succesfactoren die worden genoemd zijn de volgende:

- Het vermijden van omgevingsstress

Hierin speelt de ventilatie een belangrijke rol. Koudestress, hittestress en tocht zijn te vermijden. Een andere factor is de bezettingsdichtheid. Zoals eerder vermeld hebben de Zweedse varkens ca 50% meer oppervlakte ter beschikking. Bovendien worden ze nooit op volrooster gehouden en is er strooisel als verrijkmateriaal aanwezig. 200 gr stro per

dierplaats per dag is de minimale hoeveelheid om ongewenst gedrag te voorkomen. Wie minder gebruikt verhoogt eventueel de hoeveelheid zodra problemen (afwijkend gedrag, staartbijten) vastgesteld worden. Er is ervaring met verschillende mestafvoersystemen die vrij compatibel zijn met strogebruik, inclusief vergelijkbare mengmestsystemen als in Vlaanderen. All in-all out wordt zeer strikt toegepast en zelfs het splitsen van groepen wordt vermeden. Dat houdt in dat de groepsgrootte in de batterij en de groepsgrootte in de vleesvarkensafdeling op elkaar is afgestemd. Er wordt ook gelet op voldoende voederplaatsen in functie van de dieraantallen. Naarmate de omgevingsfactoren geoptimaliseerd zijn, wordt het voederaanbod (en meer bepaald het constante karakter ervan) een meer beperkende factor. Het tijdstip van voederen, de structuur van het voeder, de hoeveelheid voeder, de nutriënten- en zelfs grondstoffsamenstelling worden best zo constant mogelijk gehouden.

- Het vermijden van individuele stress

Zieke dieren en achterblijvers zijn potentiële bijters. Zieke dieren moeten tijdig naar een ziekenboeg worden verplaatst. Hiervoor zijn voldoende plaatsen vereist (2 tot 5% van de stalcapaciteit). Vroeg spenen wordt afgeraden.

- Genetica

Duroc-genetica wordt genoemd als gunstig voor het beperken van het risico op staartbijten. Yorkshire en Hampshire zouden gunstiger zijn dan landras.

Figuur 1 Intacte Zweedse staarten (foto: Departement Landbouw en Visserij)

Conclusie

De Zweedse varkenssector heeft een aantal troeven die hen in staat stellen met vertrouwen varkens te houden zonder staarten te couperen. Hoewel de Vlaamse varkenshouderij op veel punten anders is, toont de Zweedse aanpak wel aan dat het houden van varkens met intacte staarten mogelijk is. In een volgende publicatie wordt ingegaan op de acties die ondernomen worden als er toch een staartbijtincident vastgesteld wordt.

Het artikel werd o.a. gepubliceerd in volgend vakbladen:

- *Varkensbedrijf (september 2016) p.22 tot 24*
- *De drieland (10 november 2016) p. 12 tot 13*

Tekst: **Suzy Van Gansbeke** (Departement Landbouw en Visserij), **Karliën De Paepe** (Departement Leefmilieu, Natuur en Energie) en **Sarah De Smet** (Varkensloket)

VARKENS HOUDEN ZONDER STAARTCOUPEREN?! DEEL 2

Ondanks het Europees verbod op routinematig couperen worden in de meeste lidstaten de meeste staarten nog steeds gecoupeerd. Zweden is hierop een uitzondering. In een vorige publicatie werd beschreven hoe de Zweedse varkenshouders daarin slagen. In deze publicatie wordt ingegaan op de acties die ondernomen worden naar aanleiding van een staartbijtincident.

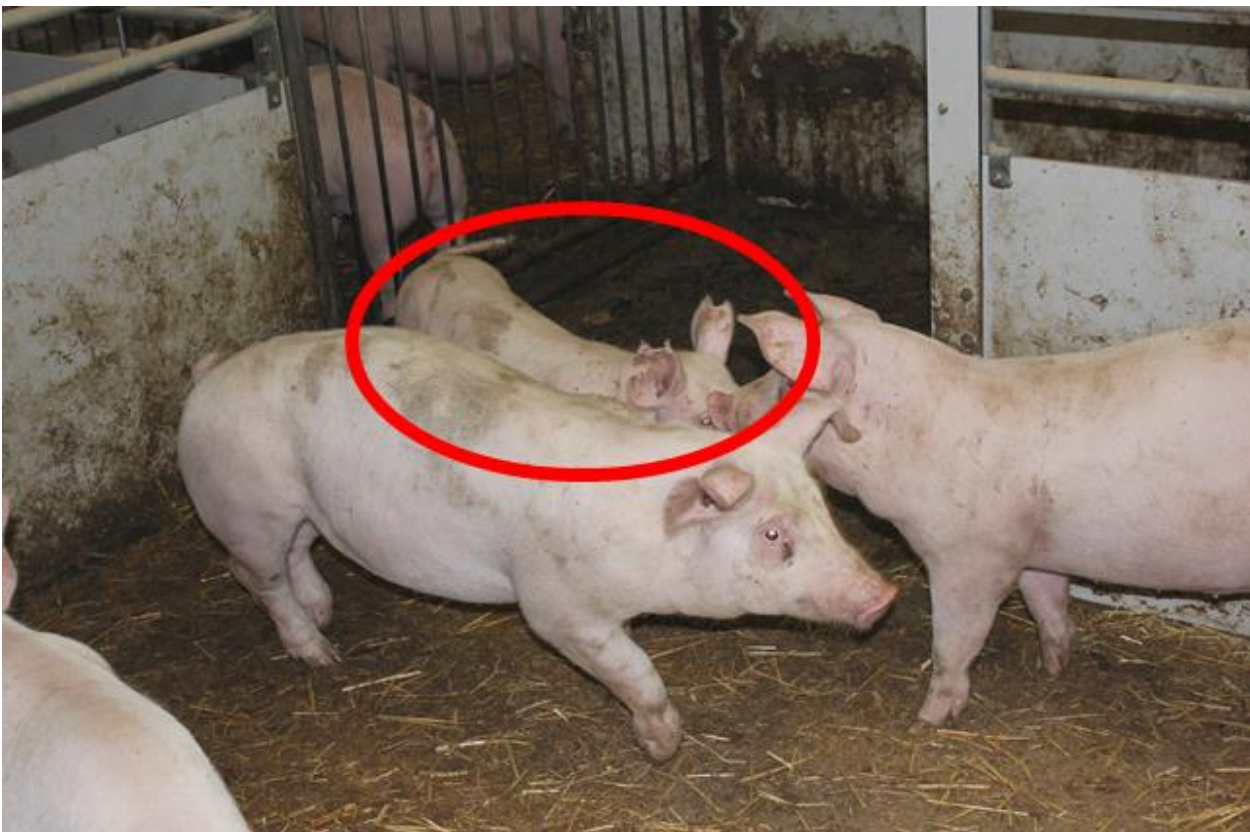
Wat als staartbijten toch wordt vastgesteld?

Zweedse varkenshouders zijn er van overtuigd dat staartbijten geen onoverkomelijk probleem is. Ze hebben de ervaring dat als men voldoende observeert het probleem tijdig kan aangepakt worden. Bovendien zien ze intacte staarten als een soort kwaliteitskenmerk van de productie en van het management. Wie met succes varkens met intacte staarten kan afleveren wordt verondersteld het houden van varkens zeer goed onder de knie te hebben.

Het verdelen van stro is de ideale taak om te combineren met gerichte observaties van elke groep/elk hok vleesvarkens of biggen. Daarbij wordt gezocht naar signalen van staartbijten: vers bloed op afscheidingswanden, bloed aan de achterhand van de varkens, ongewone staarhoudingen (anders dan een gekrulde staart) en ongewoon gedrag. Zodra dit wordt vastgesteld, wordt het hok gemerkt zodat bij elke volgende passage bijzondere aandacht aan de groepsdynamiek kan besteed worden. In deze fase probeert men de bijter te identificeren. Hiervoor wordt vooral gekeken naar kleinere/lichtere dieren of dieren die ziek of gestresseerd lijken. Zodra de potentiële bijter op heterdaad betrapt wordt, is het zaak dit dier te verwijderen en apart te plaatsen of in een groep waar hij minder stress ondervindt. Plaats dus zeker nooit de bijter in een groep met grotere, sterkere dieren. Het slachtoffer kan eventueel ter hoogte van de staart worden behandeld, bijvoorbeeld met teer. In het hok en eventueel in de afdeling worden de preventieve maatregelen geëvalueerd (bijvoorbeeld de klimaatinstellingen) en eventueel aangepast (bijvoorbeeld meer en vaker verrijking voorzien). Soms wordt aangeraden extra zout (0,3%) aan het voeder toe te voegen of een liksteen te plaatsen.

Figuur 2 Bijtslachtoffer (foto: Departement Landbouw en Visserij)

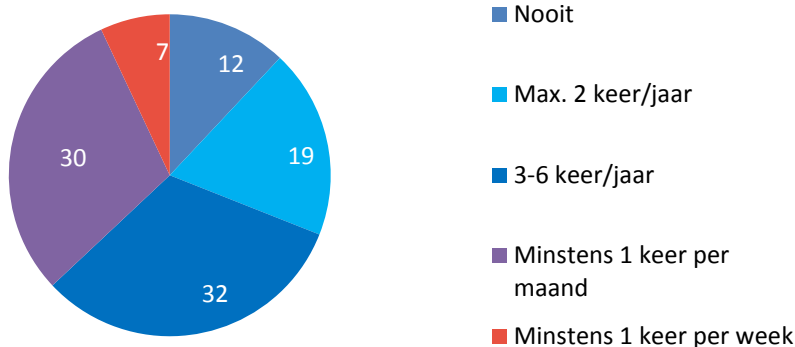

Figuur 3 Vermoedelijke dader (foto: Departement Landbouw en Visserij)

Frequentie van staartbijten

Op basis van een enquête bij 43 bedrijven vond de Zweedse Landbouwuniversiteit (SLU) dat bij ca 60% van de bedrijven staartbijten niet of minder dan 6 keer per jaar werd vastgesteld. De overige varkenshouders observeerden minstens maandelijks of vaker een incident.

Staartbijten bij vleesvarkens (% bedrijven)

Figuur 4 Frequentie van staartbijtincidenten (Bron: SLU)

Staartletsels

In de slachthuizen worden ongeveer 1,8-2% “staartletsels” gerapporteerd. Gecoupeerde staarten zouden in Zweden ook als staartletsel beschouwd worden. Volgens deze maatstaf zijn er dus in veel andere lidstaten bijna 100% staartletsels. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen letsels als gevolg van staartbijten en necrose. Er wordt wel aangenomen dat verse wonden het gevolg zijn van staartbijten, genezen wonden eerder van necrose (eerder bij jongere dieren). Staartbijten wordt vooral als een probleem bij de vleesvarkens gezien, minder bij zeugen en biggen. Mogelijk is de oorzaak echter al ontstaan in de batterij of zelfs in de kraamstal. Slechts 0,1% van alle karkassen worden volledig afgekeurd in het slachthuis. Bij de karkassen met staartletsels is dat 1,8% (dus ca 20 keer meer).

De economische schade zou ca 4 € bedragen per varken met staartletsel en is het gevolg van een lager slachtgewicht (0,4 kg) en afkeuring van heel het karkas of een deel van het karkas (0,3 kg verlies).

Vlaanderen-Zweden: verschillen

Typisch voor de Zweedse varkenshouderij zijn de hogere bouwkosten (halfroosterstallen met lage bezettingsdichtheden), het gebruik van stro (eigen productie), hoge arbeidskosten en het gebruik van Duroc genetica. Deze kostenverhogende factoren worden op dit moment gecompenseerd door hogere prijzen, de duidelijke differentiatie t.o.v. goedkoper (bv. Deens) varkensvlees op de thuismarkt, mogelijkheden om welzijns- en castratietoelagen te verkrijgen en de hoge beschikbaarheid van stro. De Zweedse sector maakte echter ook een crisis door waardoor het aantal vleesvarkens met een derde is afgenomen. Door het feit dat de Zweedse welzijnswetgeving strenger is dan de Europese/Belgische en dus Vlaamse wetgeving zijn de omstandigheden gunstiger voor het verlagen van staartbijtrisico's. De momenteel in Zweden betere economische situatie draagt bij aan de mogelijkheden voor varkenshouders om de hoge mate van welzijn te handhaven.

De huidige Vlaamse productie wordt gekenmerkt door een combinatie van een aantal door EFSA (het Europese voedselagentschap) als meest risicovol beschouwde factoren: een

relatief weinig stimulerende omgeving, geen of weinig strogebruik, volroosters, varkens met laag vetpercentage,....

Het houden van varkens met intacte staarten lijkt vooral zinvol als de bezettingsdichtheid kan worden verlaagd, de stal kan worden (om)gebouwd als/naar halfroosterstal, strooisel als verrijkmateriaal kan worden verdeeld, het verdelen wordt gecombineerd met observaties (lieft 2 maal per dag) en er geen problemen met mestafvoer door de rooster zijn. Dergelijke omstandigheden moeten echter niet direct persé op bedrijfs-, stal- of afdelingsniveau worden uitgetest. Het is vrij eenvoudig om de biggen bestemd voor enkele hokken niet te couperen en in deze hokken bovenstaande maatregelen uit te testen. Een deel van de rooster in een volroosterstal kan bijvoorbeeld (eventueel tijdelijk) worden dichtgemaakt met behulp van kunststof strips die in de openingen worden bevestigd en dan worden aangevezen. De strips zijn in de handel te verkrijgen tegen een kostprijs van ca 2 euro per strip.

Meer informatie rond staartbijten en omgevingsverrijking is te raadplegen via www.varkensloket.be, www.diereninformatie.be en de website van de Europese Commissie (zie kaderstuk).

Europese Commissie publiceert aanbeveling om het couperen van staarten bij varkens te verminderen

De Europese Commissie heeft op 8 maart een aanbeveling uitgebracht die verdere uitleg geeft over de interpretatie van de Europese richtlijn met betrekking tot het verstrekken van verrijkmateriaal, het voorkomen van staartbijten en het couperen van staarten. Volgens de Europese wetgeving mag het couperen van de staarten enkel als alle andere maatregelen om staartbijten te proberen voorkomen al genomen zijn en geen soelaas hebben gebracht.

In dit document wordt verduidelijkt dat om effectief te zijn verrijkmateriaal de volgende eigenschappen moet bezitten: veilig, eetbaar, kauwbaar, onderzoekbaar en manipuleerbaar. Bovendien moet het materiaal op een zodanig wijze worden aangeboden dat het langdurig interessant is, de varkens er met hun snuit kunnen mee spelen, het in voldoende grote hoeveelheden beschikbaar is en het schoon en hygiënisch is.

De aanbeveling van de Europese Commissie gaat vergezeld van een "Staff Working Document" waarin verschillende materialen beoordeeld worden. Verder beschrijft het document ook een methode om te evalueren of aangeboden verrijkmateriaal voldoende effectief is door een aantal varkens gedurende een korte tijd te observeren en de interactie met het verrijkmateriaal te scoren.

Verder geeft dit document ook aanbevelingen over welke andere maatregelen genomen kunnen worden om staartbijten te proberen voorkomen, hoe de effectiviteit van deze maatregelen kan nagegaan worden, en hoe te reageren als staartbijten toch zou optreden.

De documenten zijn te raadplegen op de website van de Europese Commissie: http://ec.europa.eu/food/animals/welfare/practice/farm/pigs/index_en.htm en op www.varkensloket.be. Het "Staff working document" is voorlopig enkel beschikbaar in het Engels.

Testbedrijven gezocht

De dienst Dierenwelzijn van het Departement Leefmilieu, Natuur en Energie zoekt in samenwerking met het Departement Landbouw en Visserij en het Varkensloket bedrijven die het houden van varkens met intacte staarten (tijdelijk) op kleine schaal willen uittesten. Eventuele minderopbrengsten als gevolg hiervan zullen vergoed worden. Er wordt bovendien begeleiding voorzien bij het optimaliseren van de omgeving.

We zoeken bedrijven die:

- Minimaal alle varkens uit 1 hok in 1 afdeling niet couperen
- Dit gedurende 3 opeenvolgende rondes in hetzelfde hok (afdeling) doen
- De dieren dagelijks observeren (sporen van staartbijten, afwijkende staarhoudingen, gedrag,...)
- Noteren wat ze zien i.v.m. staartbijtgedrag (wanneer het start, welke dieren, welke acties,...)
- Bezoek in de desbetreffende stal toelaten (van Varkensloket, dienst Dierenwelzijn, Departement Landbouw en Visserij)
- Slachthuisbevindingen meedelen en/of opvolging in slachthuis toelaten

Deze bedrijven krijgen in ruil:

- Handleiding om hok/afdeling te optimaliseren om bijtgedrag te voorkomen (klimaat, afleiding,...)
- Opvolging en eventueel bijsturing
- Forfaitaire vergoeding van 250 euro
- Vergoeding van eventuele opbrengstverliezen
- Afleidingsmateriaal

Kandidaat bedrijven kunnen informatie vragen en zich melden via sarah.desmet@varkensloket.be.

Het artikel werd o.a. gepubliceerd in volgend vakbladen:

- *Varkensbedrijf (september 2016) p.22 tot 24*
- *De drietand (10 november 2016) p. 12 tot 13*